

писав, що “єдність структури відповідає єдності всієї поетики чарівної казки і єдності вираженого в ній світу ідей, емоцій, образів героїв і мовних засобів” [7, с. 155]. Типовий композиційний прийом для чарівної казки – ретардація, гальмування, уповільнення розповіді про зображувану подію, яке досягається позасюжетними компонентами: ліричними відступами, екскурсами в минуле, зверненнями автора до читача або літературного персонажа, а також через повтори однорідних епізодів, сприяє посиленню емоційної напруги, зосередженню уваги слухача.

Література

1. Білецький Д.М. Дитяча література. – К.: Радянська школа, 1967. – 263 с.
2. Войтович В. Українська міфологія. – К.: Либідь, 2002. – 664 с.
3. Гнатюк В. Деякі уваги над байкою // Вибрані статті про народну творчість. – К.: Наукова думка, 1986. – 236 с.
4. Жайворонок В. Знаки української етнокультури: Словник-довідник. – К.: Довіра, 2006. – 703 с.
5. Огієнко І.І. Історія української літературної мови / Упоряд., авт. іст.-біогр. нарису та приміт. М.С. Тимошик. – К.: Либідь, 1995. – 296 с.
6. Пропп В.Я. Исторические корни волшебной сказки. – Ленинград, 1946. – 167 с.
7. Пропп В.Я. Фольклор и действительность. – М.: Просвещение, 1976. – 184 с.
8. Сивачук Н. Український дитячий фольклор: Підручник. – К.: Деміур, 2003. – 288 с.
9. Українські народні казки: Для мол. та серед. шк. віку / Передм. М.К. Дмитренка; Упоряд. О.С. Яремійчук; Іл. А.Д. Базидевича; Худож. оформл. І.П. Козиної. – К.: Веселка, 1989. – 412 с.

УДК 82.09(477)

ЧЕРЕВЧЕНКО О.М.
(Умань)

КОНОТАТИВНІ ОСОБЛИВОСТІ УКРАЇНСЬКОГО ПОЕТИЧНОГО ДИСКУРСУ ПОЧАТКУ ХХ СТ.

У статті приділяється увага проблемі конотації, з'ясуванню змістового боку цього лінгвістичного концепту, дослідженню особливостей конотації в поетичному дискурсі початку ХХ ст.

Лінгвістичні дослідження останніх десятиліть минулого сторіччя й перших років нашого неабияку увагу приділяють проблемі конотації, яка залишається досить складною в лексикології й семасіології. Теорія конотації розроблена порівняно давно відомими мовознавцями Л. Блумфілдом, Ш. Баллі, Ю. Апресяном, В. Телією та ін. Коли в індивідуальний світ людини входять продукти суспільно-історичної практики, то вони набувають конкретних суб'єктивних якостей, нових системних властивостей, оскільки завжди психологізуються та індивідуалізуються. Цим пояснюється різноголосся поглядів щодо терміна *конотація* та відсутність єдиного уявлення про змістовий бік цього явища. Так, Ш. Баллі вживає термін *стилістичне співзначення* [2], Т. Винокур – *стилістичне значення, пов'язане з емоційною забарвленістю* [6], Л. Бархударов – *прагматичне значення* [4], Д. Шмельов – *емоціональні нашарування, експресивне забарвлення* [22], Л. Новиков – *емотивне значення* [17], Є. Верещагін, В. Костомаров – *лексичне тло* [5, с. 56], В. Шаховський – *емотив* [21, с. 37], Ю. Апресян – *семантична асоціація* [1].

У деяких працях бачимо системний опис цього явища. Так, М. Комлев називає такі види конотацій: уявлення, почуття, світогляд, рівень знань, культурний компонент, компонент поля [14]. В. Говердовський визначає групи лексичних конотацій, існування яких зумовлене різними причинами: ситуативно-психологічними, соціально-лінгвістичними, власне мовними, локальними та культурними [9, с. 3]. В. Телія подає характеристику напрямків у вивченні цієї проблеми: психолінгвістичного, семіотичного і власне лінгвістичного, вважаючи, що конотація є одним із “найбільш дифузних лінгвістичних концептів” [20, с. 3], оскільки торкається як суб'єктивних, так і об'єктивних особливостей мовної одиниці.

Не залишається ця проблема також і поза увагою українських лінгвістів, оскільки “семантичні дослідження співвідношення “слово – реальна дійсність” актуалізували проблему взаємодії раціонального та емоціонального компонентів у значенні мовної одиниці” [16, с. 65]. Конотативний компонент, безумовно, тісно пов'язаний з останнім з вищезгаданих.

В україністиці, як і загалом у мовознавстві, більшість досліджень, що торкаються практичних проблем конотації, зосереджуються в основному на конотативних особливостях лексики та фразео-

логії (В. Іващенко, Л. Мельник). Ймовірно, це пояснюється тим, що на означених мовних рівнях конотація виявляє себе найприродніше. Останнім часом з'являються дослідження особливостей конотації в художньому тексті (Н. Нешпір), адже “через посередництво конотативної тональності компонентів реципієнтові надається можливість відкривати приховані смисли, розширювати семантичні рамки тексту” [16, с. 66]. Дослідження особливостей конотації в літературно-художньому тексті є найбільш актуальним, оскільки людина у своїй свідомості фіксує конструкт світу, і він є фактично вторинним існуванням об'єктивного світу. Зафіксована модель світу реалізується у своєрідній матеріальній формі – за допомогою мовних знаків.

Так чи так, конотація утворюється при суб'єктивному відображенні об'єктивних явищ та завжди суб'єктивно орієнтована, що дозволяє говорити про співвимірюваність конотації і картини світу мовця.

Оскільки мовна картина світу як вторинне утворення, з одного боку, є результатом чуттєвого відображення і водночас мислительним творчим світосприйняттям крізь призму суб'єктивного та індивідуального, а з другого, – продуктом колективного досвіду етносу, нагромадженого впродовж століть, то вона є важливим компонентом національної культури. Саме вербалізований досвід (знання, культура, нагромаджені етнолінгвокультурною спільнотою) створює своєрідну формулу сприймання світу, якою й користується митець, розвиваючи її й наповнюючи новою культурологічною сутністю. Цій проблемі присвячено праці багатьох учених. Якщо зарубіжні лінгвісти акцентують увагу на національній картині світу, то вітчизняним дослідникам належить пріоритет у розробці теоретичної концепції мовної картини світу як експлікації концептуальної картини світу мовними засобами (Ю. Караулов, Г. Колшанський, М. Комлев, Г. Рамішвілі, Б. Серебренников, Ж. Соколовська, Ю. Степанов, В. Жайворонко).

У лінгвістичних дослідженнях тривалий час зв'язок між культурною самобутністю, унікальністю етнічної спільноти і таким феноменом, як мовна картина світу, висвітлювався вкрай мало, а то й зовсім ігнорувався. Однак традиція, започаткована ще наприкінці XIX – на початку XX ст., виходила саме з розгляду двох вищеназваних проблем у їхньому тісному взаємозв'язку. Наприклад, особливості національного характеру розглядалися у рамках гумбольдтіанської теорії конститутивного характеру мови (О. Потебня, О. Веселовський, Д. Овсянко-Куликовський). Якщо говоримо про національномовну особистість, то закономірно говорити про мовну картину світу як етнопсихолінгвістичне поняття. На взаємозв'язку мови, мислення й духу народу наполягав видатний німецький філософ і гуманіст, один із ідеологів “Бурі й натиску” Й.-Г. Гердер. Він зазначав, що мова віддзеркалює не лише особливості мислення, а й специфіку національного характеру: “У кожній мові відобразився розум і характер народу” [8, с. 239]; “Усяка мова – це посудина, в якій відливаються, зберігаються і передаються ідеї та уявлення народу” [8, с. 297]. Кожний народ бачить світ по-своєму і відображає це бачення в певних проявах, зокрема мовотворчості. Про світоглядний зміст кожної національної мови писав ще В. фон Гумбольдт: “Різні мови – це не різні позначення того самого предмета, а різні бачення його” [10, с. 9].

Проблему співвідношення національної мови і національного світобачення обґрунтовували неогумбольдтіанці. Представник етнолінгвістичної школи Л. Вайсгербер (“Про сили німецької мови”, 1945–1955 рр.) доводив, що кожна мова має свій, тільки їй властивий, світогляд.

Виходячи зі сказаного, в сучасному мовознавстві дослідники вирізняють етнічні мовні картини світу, у які “занурені” всі члени суспільства [7, с. 87]. Етнокультура, таким чином, виступає найважливішим показником національної свідомості, створює специфічне “етнічне поле” [7, с. 93], що формує ментальність того чи іншого народу. Це положення базується на гіпотезі лінгвістичної відносності Е. Сепіра та Б. Уорфа, які стверджують, що структура мови впливає на спосіб мислення і поведінки людини. Через це носії мови схильні сприймати дійсність по-різному, залежно від семантичних категорій, закладених у мовному коді.

На цій підставі з'являється можливість систематизації знань про мовну картину світу. За теорією Р. Гжегорчикової, мовна картина світу має такі складники:

1) лексичні явища. Система значень лексем та пов'язана з нею типова сполучуваність становлять характерний для даної мови спосіб визначення явищ. Як показують дослідження семантичних полів у порівняльному аспекті, той самий фрагмент дійсності в окремих мовах буває по-різному поділений між лексемами. Словотвірні властивості лексем, що розкривають певний спосіб витлумачення явищ носіями мови, – важлива ознака мовної картини світу;

2) семантичні конотації, що пов'язуються мовцями з названими явищами. Це оцінки, емоції, які асоціюються з денотатами назв, зафіксовані у певних мовних фактах;

3) граматичні властивості, що відбивають умови життя носіїв мови і впливають, у свою чергу, на спосіб бачення світу і людей, які розмовляють цією мовою. Граматичні властивості, будучи від-

биттям певного бачення світу, мають історичний характер, оскільки можуть стосуватися історії, а не сучасного стану;

4) можливість пов'язання мовної картини світу з баченням світу, зафіксованим у текстах [Цит. за: 12, с. 34–35].

Таким чином, людина у процесі життєдіяльності створює концептуальну систему як ідеальний образ об'єктивного світу, що відображається у мові, в семантиці мовних одиниць, утворюючи мовну картину світу. Вона формується через національне відчуття, через народний дух. Відбувається рецепція сприймання і розуміння, що створює універсальну філософську систему, за якою живе та чи інша етноспільнота і відповідно користується той чи інший мовець.

У творчості будь-якого художника слова чільне місце посідають елементи, що характеризують його історичну епоху, її світоглядні орієнтири. У своїй сукупності вони створюють своєрідну модель володіння світом. Як зазначає Л. Ставицька, “лексичні одиниці, ключові для художньої мови певної епохи, генетично пов'язані з літературними напрямками і течіями” [19, с. 27].

Література на зламі ХІХ–ХХ ст., як і культура в цілому, представлена багатоманітністю напрямів, течій, форм. Аналізуючи поетичний доробок митців української літератури початку ХХ ст., не можна навіть припустити створення та існування якоїсь єдиної поетики, яка зобов'язувала б усіх поетів дотримуватися однієї визначеної норми. “На самому початку, доки ще існувала свобода творчої думки і слова, – зазначає С. Павличко, – літературний процес в Україні розділявся на окремі досить відмінні напрямки: модернізму-естетизму, народництва єфремівського типу, футуризму, неокласицизму, політизованого лівого авангардизму” [18, с. 185]. Кожний напрямок характеризувався певними дискурсивними особливостями.

Це був час заперечення усталених норм і традицій, руйнації старих моральних і художніх цінностей, пошуків нових мистецьких форм. “Від початку століття в українській поезії утверджується новий тип митця з модерним комплексом світобачення та своєрідним мисленням. Цей митець прийшов на зміну тим, хто мав народницькі погляди на мистецтво, коли воно ототожнювалося з самим життям і зводилося до утилітарного призначення” [19, с. 28].

Новітні тенденції модерної поезії визначили естетичні особливості художнього дискурсу (дискурс – текст “у сукупності з екстралінгвальними – прагматичними, соціокультурними, психологічними та іншими факторами; текст, узятий у подієвому аспекті; мовлення, яке розглядається як цілеспрямована соціальна дія. При цьому визначаються дедалі новіші відмінні ознаки: наявність конкретного (а не потенційного) смислу, суперсегментних одиниць, спеціальний відбір мовних засобів, важливість культурного контексту, макроструктура тощо. Дискурс як складник мовної практики характеризується паралінгвістичними аспектами (наприклад жестами, мімікою), виконуючи також емоційно-оцінні та інші функції. Сьогодні теорія дискурсу як “тексту, зануреного в життя” займається моделюванням “життєвого дискурсного контексту у формі “фреймів” (типових ситуацій), “сценаріїв” (що акцентують на характері розвитку ситуації), а також ментальних процесів учасників комунікації: етнографічних, психологічних і соціокультурних правил і стратегій породження і розуміння мовлення в тих чи інших умовах” [15, с. 137].)

У цьому дискурсі “відбувається руйнування комунікативної природи, останній не відсилає до реальності, не називає об'єкти, не забезпечує адекватності мови і значення. Він передусім стилізує, замикає на собі” [11, с. 130, 144]. Так, у маніфесті дадаїстів заявлялося: “Я не хочу слів, які винайдені іншими. Я просто виробляю звуки. Спливають слова, плечі слів, ноги, руки, долоні слів” [3, с. 316–317], тобто культивувалося своєрідне заперечення соціальної, а відповідно мовної, свідомості. Представники “Української хати”, на відміну від модерністів, акцентували свою увагу на потенційних можливостях семантичних компонентів тексту усєї української культури і прагнули розширити суспільні функції української мови.

Разом з тим однією з характерних рис української літератури 1920-х р. стала висока частотність звернення до “вічних” образів світової та вітчизняної літератури й культури, що зумовлювалося глобальними історичними зрушеннями (революцією, війною, різкими змінами суспільно-політичного життя тощо), які завжди якісно впливають на процес розвитку духовного життя нації. Це був своєрідний сплеск художньо-мистецького інтересу до минувшини – героїв античних міфів, сюжетної багатоплановості Біблії, визначення ролі тих чи тих історичних осіб або героїв літературних творів попередніх епох. У його картинах митці прагнули віднайти певні ідеальні орієнтири як протиставлення жорсткої сучасності, що не давала надії на світле майбуття.

Наведені приклади торкаються лише окремих літературних маніфестацій (на той час в українській літературі їх було набагато більше), однак дають уявлення про новий стан культури по-

чатку ХХ ст., який характеризувала тенденція до синтезу найрізноманітніших, часто взаємовиключних напрямів розвитку.

20-ті роки ХХ ст. позначені напруженими ідейно-художніми і стильовими пошуками. У цей час розбудовується національний український стиль і зароджується основа нової псевдоестетики, яка згодом визначиться як естетика соціалістичного реалізму. Дискурс офіційний державний пролетарського мистецтва швидко поглинув інші, позбавивши в такий спосіб культуру внутрішньої діалогічності. Загалом уся літературна продукція 20-х років ХХ ст. вимагала специфічного прочитання. Політичний тиск породжував особисту цензуру, страх репресій, убивав навіть надію на щирість вислову.

Ідеологічні табу, що накладалися на літературу, породжували її заангажованість. Як зазначає Ю. Ковалів, “неприємно вражали чвари між літературними угрупованнями, а особливо атаки на попутників” з боку адептів вульгарно тлумаченого мистецтва на “пролетарській платформі” (Київська платформа “Гарту” на чолі з сумнозвісним критиком Б. Коваленком), естетична безпорадність та егалітарний “масовізм” “Плуга” (С. Щупак), їхнє нігілістичне ставлення до світової та національної класики, примітивні уявлення про літературний талант” [13, с. 7]. Одним із необхідних завдань пролетарська література проголошувала, наприклад, створення індустріальної динамічної культури (В. Поліщук “Завдання доби”).

Так чи інакше, історична специфіка різноманітних моделей поетичної мови зумовлювалася насамперед тими правилами, якими керувався письменник. На кожному етапі художньої еволюції персональні варіанти смислових трансформацій об’єднуються в міжіндивідуальні системи, з часткових моделей і виростає загальна картина поетичної мови конкретної епохи. Кожна поетична маніфестація (залежно від естетичної програми) виробляла свою специфічну модель поетичної мови, яка змушувала митців дотримуватися відповідних (певному угрупованню) норм слововживання, тематичної визначеності.

Література

1. Апресян Ю.Д. Лексическая семантика. Синонимические средства языка. – М.: Языки русской культуры, 1995. – 608 с.
2. Балли Ш. Общая лингвистика и вопросы французского языка. – Изд. 2-е, стереотипн. – М.: УРСС, 2001. – 416 с.
3. Балль Х. Манифест к первому вечеру дадаистов в Цюрихе // Называть вещи своими именами: Программные выступления мастеров западноевропейской литературы ХХ века. / Сост., предисл., общ. ред. Л.Г. Андреева. – М.: Прогресс, 1986. – С. 316–317.
4. Бархударов Л.С. Язык и перевод. – М.: Международные отношения, 1975. – 247 с.
5. Верещагин Е.М., Костомаров В.Г. Лингвострановедческая теория слова. – М.: Рус. яз., 1980. – 320 с.
6. Винокур Т.Г. Закономерности стилистического использования языковых единиц. – М.: Наука, 1980. – 238 с.
7. Воропаева Г.С. Знаково-символические системы культуры та етнічна свідомість / Язык и культура. Третья международная конференция. – Доклады. – К.: Наукова думка, 1994. – С. 87–94.
8. Гердер И.Г. Идеи к философии истории человечества. – М.: Наука, 1977. – 349 с.
9. Говердовский В.И. Коннотативная структура слова. – Харьков, ХГУ: Вища школа, 1989. – 179 с.
10. Гумбольдт В. Язык и философия культуры: Пер. с нем. – М.: Прогресс, 1985. – 451 с.
11. Гундорова Т. Проявления Слова. Дискурсія раннього українського модернізму. Постмодерна інтерпретація. – Львів, 1997. – 237 с.
12. Дем’яненко Н.Б. Фразеологічні одиниці на позначення ментальної діяльності людини як відображення мовної картини світу (на матеріалі польської мови) / Культура народів Причорномор’я. – 2002. – № 32. – С. 34–37.
13. Ковалів Ю.І. Романтична стильова течія в українській радянській поезії 20–30-х років. – К., 1988. – 200 с.
14. Комлев Н.Г. Компоненты содержательной структуры слова. – М.: Изд-во МГУ, 1969. – 192 с.
15. Лингвистический энциклопедический словарь / Гл. ред. В.Н. Ярцева. – М.: Сов. энциклопедия. – 1990. – 685 с.
16. Нешпір Н. Конотативний компонент внутрішньої форми слова в художньому тексті (на матеріалі прози Ю. Андруховича) // Вісник Луганського держуніверситету імені Тараса Шевченка: Філологічні науки. – 2002. – № 10 (54). – С. 65–69.
17. Новиков Л.А. Искусство слова. – М.: Педагогика, 1991. – 154 с.

18. Павличко С.Д. Теоретичний дискурс українського модернізму. Рукопис дисертації д-ра філол. наук. – К.: 1995. – 400 с.
19. Ставицька Л.О. Естетика слова в українській поезії 10–30 рр. ХХ ст. – К.: Правда Ярославичів, 2000. – 156 с.
20. Телия В.Н. Коннотативный аспект семантики языковых единиц. – М.: Наука, 1986. – 143 с.
21. Шаховский В.И. Эмотивный компонент и методы его описания. – Волгоград, 1983. – 98 с.
22. Шмелев Д.Н. О третьем измерении лексики // Русский язык в школе. – 1971. – № 2. – С. 6–11.

УДК 811.111'36:81-13

ЧЕРНОВАТИЙ Л.М., ГАЙДАБУРА І.А.
(Харків)

ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ АНГЛОМОВНОЇ ГРОМАДСЬКО-ПОЛІТИЧНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ

Виходячи з аналізу особливостей лексичних одиниць, що позначають поняття, притаманні виборчому процесу, автори формулюють низку висновків щодо співвідношення способів перекладу при їх передачі цільовою мовою.

Обсяг і структура фонових знань перекладача в ідеалі має наближатися до відповідних характеристик носіїв обох мов, з яких та на які здійснюється переклад. Одним з компонентів фонових знань, безумовно, є громадсько-політична сфера, що пояснюється інтенсивністю відповідних процесів у світі загалом, і в Україні зокрема. Згадана сфера, однак, включає велику кількість аспектів, одним з найважливіших серед яких є виборча система. Тексти, що відносяться до неї (висвітлюють передвиборчу компанію, самі вибори, їхні результати тощо) можуть створювати певні перекладацькі проблеми, пов'язані з особливостями виборчого процесу в конкретній країні. Зокрема, це стосується й перекладу англійською мовою з української текстів, що інформують про вибори в Україні, зважаючи на деякі їх відмінності від аналогічного процесу в англійськомовних країнах.

Концепт “вибори в Україні” є складним ієрархічним утворенням, що включає в себе різнорівневі поняття, які потребують відповідного маркування на лексичному рівні. Відповідно, під час перекладу українського тексту на тему виборів в Україні перекладач постійно стикається з необхідністю такого маркування англійською мовою, кожного разу вирішуючи проблему вибору способу перекладу. Це завдання може виявитися достатньо складним, особливо зважаючи на відсутність спеціальних досліджень у цій сфері. Таким чином, дане дослідження, приймаючи до уваги важливість згаданої проблеми і її недостатню вивченість у перекладознавчому аспекті, є актуальним. Результати дослідження, безумовно, є важливими і для методики навчання майбутніх перекладачів, оскільки можуть використовуватися в процесі їх підготовки.

Таким чином, **метою дослідження** було встановлення та класифікація способів перекладу, застосування яких є доцільним при передачі понять, що відносяться до концепту “вибори в Україні”. Для досягнення цієї мети слід було вирішити такі завдання: 1) визначити матеріал дослідження; 2) здійснити вибірку лексичних одиниць (ЛО), що позначають поняття, пов'язані з виборчим процесом в Україні; 3) систематизувати відібрані ЛО за семантичним принципом; 4) проаналізувати відібрані ЛО за способами перекладу; 5) встановити питому вагу таких способів; 6) визначити чинники, що впливають на вибір способу перекладу, зокрема, його залежність від ступеня сталості й складності структури ЛО, її компонентного складу чи приналежності до конкретної частини мови. Розв'язання цих завдань і визначило зміст нашого дослідження.

Матеріалом дослідження були вибрані статті з оригінальних англійськомовних періодичних видань Великої Британії і США [3–9], які висвітлювали президентські вибори в Україні 2004 року.

Провідним методом дослідження був аналіз способів перекладу ЛО у статичному й динамічному планах. Статичний аналіз дозволяє простежити способи утворення словникових (варіантних) відповідників ЛО, а динамічний – уможлиблює розгляд взаємодії кожної ЛО з контекстом. Вибір методу дослідження пояснюється особливостями поняття “виборча термінологія” у відібраних для аналізу текстах.

Спираючись на розуміння термінів як спеціальних слів і словосполучень, що вживаються для точної передачі понять і назв предметів у певній галузі знань [1; 2], ми виявили, що у відібраних для аналізу текстах питома вага термінів є незначною. Вони здебільшого запозичені з галузі виборчого законодавства і представлені невеликою кількістю простих та складних термінів і термінів-слово-